

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

F.A.Yuldashev	
Axborotlashgan jamiyat sharoitida yoshlarning ehtiyoj va manfaatlarini gumanizatsiyalash masalalari	218
I.A.Asatulloev	
Alfred adler falsafasida qalb tushunchasining psixoanalitik tahlili	223
D.Sh.Sagdullayeva	
Ijtimoiy - siyosiy modernizatsiya jarayonining tarixiy ildizlari	228
S.S.Sodiqov	
Yoshlarda faol pozitsiyani shakllantirishning milliy-tarixiy asoslari	234
I.A.Hamdammov	
Mirzo Ulug'bek – temuriylar renessansi asoschisi	240
H.X.HAKIMOV	
Развитие социально экономических идей в трудах ученых энциклопедистов Узбекистана в период первого ренессанса	245
Q.H.Boymirzayev	
Abu Abdulloh Rudakiyning hayoti va faoliyat yo'li, uning Musulmon Sharqidagi ijtimoiy-madaniy muhitning shakllanishidagi o'rni	252
B.M.Qandov, N.A.Abduvalieva	
Yangilanayotgan O'zbekistonda aholini ish bilan ta'minlashning ijtimoiy-huquqiy asoslari	256
E.T.Qalqanov	
Vatanparvarlik madaniy hodisa sifatida ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari	261
Sh.X.Tog'ayev	
Yangilanayotgan O'zbekistonda o'zbek xalqi milliy g'ururini shakllantirishning manbalari va vositalari	266
I.A.Ikramov	
Jamiyat ijtimoiy hayotida ijtimoiy xotira va madaniy qadriyatlar strukturasi	272
V.B.Zayniddinova	
Jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy-madaniy texnologiyalar strategiyasi	277
J.M.Miraxmedov	
Milliy o'zlikni anglash kontekstida tarixiy ongning gnoseologik tahlili	281
B.X.Mirzaraximov	
O'zbekiston yangi taraqqiyot bosqichida turizm madaniyati rivojlanishining ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy omillari	285
D.E.Normatova	
Ekzistensializm – hayot falsafasi	293

SIYOSAT

I.A.Raximov	
“Obod va xavfsiz mahalla” tamoyilining xavfsiz muhitni yaratishdagi o`ziga xos mexanizmlari”	297
M.H.Rustamaliyev	
Jamiyatni barqaror taraqqiyotini ta'minlashda siyosiy boshqaruvga ehtiyojning kuchayishi	302
N.B.Dexkanov	
Siyosiy piar (pr)ning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni	306
M.X.Baratov, R.T.Xakimov, B.T.Akramxodjaev	
Jahon Savdo tashkilotining tuzilishi, funksiyalari va faoliyat doirasi	312
J.K.Yusubov, F.X.Mustafoyeva	
Mamlakatimiz ijtimoiy rivojlanishida jahon davlatlari tajribasidan foydalanish	323
J.K.Yusubov, D.A.Xusanova	
Ahloqan yetuk va fidoiy davlat fuqarolik xizmatchilarini tarbiyalash – mamlakat rivojining muhim omili	327

TARIX

A.Sharafiddinov	
Farg'ona viloyatida yog'-moy sanoatining shakllanishi tarixidan (XIX asr oxiri XX asr boshlari)	331

UO‘K: 17.023:323 (575.1)

MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH KONTEKSTIDA TARIXIY ONGNING GNOSEOLOGIK TAHLILI**ГНИСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЗНАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ****GNOSEOLOGICAL ANALYSIS OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS IN THE CONTEXT OF NATIONAL CONSCIOUSNESS****Miraxmedov Jaxongir Muxsinovich**

Qo‘qon davlat pedagogika instituti, Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi kafedrasida katta o‘qituvchi, f.f.d (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada milliy o‘zligini anglash kontekstida tarixiy ongning gnoseologik tahliliga oid falsafiy qarashlar qiyosiy tadqiq qilingan. Shuningdek, milliy o‘zlikni anglash, tarixiy ongning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy kontekst asosida tadqiq qilish bilan belgilanadi.

Аннотация

В данной статье проведено сравнительное исследование философских взглядов на эпистемологический анализ исторического сознания в контексте национального самосознания. Также национальное самосознание определяется историческим развитием исторического сознания, исследованием на основе социального контекста.

Abstract

This article presents a comparative study of philosophical views on the epistemological analysis of historical consciousness in the context of national identity. National identity is also determined by the historical development of historical consciousness, research based on the social context.

Kalit so‘zlari: o‘zligini anglash, milliy o‘zligini anglash, tarixiy ong, kontekst, tarix falsafasi, gnoseologik tahlili.

Ключевые слова: самосознание, национальная идентичность, историческое сознание, контекст, философия истории, гносеологический анализ.

Key words: self-awareness, national self-awareness, historical consciousness, context, philosophy of history, gnoseological analysis.

KIRISH

Bugungi tahlikali, shiddatli va murakkab global jarayonlarning rivojlanib borishida shaxs, jamiyat va davlatning tashqi va ichki o‘ziga xos tahdidlardan insonning ma‘naviyati va milliy o‘zligini anglashida tarixiy, madaniy qadriyatlar asosida o‘z-o‘zini himoya qilish qobiliyati va mexanizmlarini yangi amaliy talablar asosida ishlab chiqish zarurati paydo bo‘ldi. Shu sababdan, tahlikali davrda yoshlar ma‘naviyati va milliy o‘zligini anglashida tarixiy ongini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Milliy ma‘naviyatning negizi bo‘lgan tarixiy ongni rivojlantirish muammolarini ijtimoiy-falsafiy, psixologik, sotsiologik, siyosiy nuqtai nazardan tahlil etish, mamlakatdagi inson ma‘naviyati va milliy o‘zligini anglashi tizimini tartibga solishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Falsafiy-tarixiy tadqiqotlarning asosi bevosita tarix tushunchasini talqin qilishimizga bog‘liq. Agar klassik davr falsafa tarixida tarix obyektiv tarixiy jarayon sifatida tushunilgan bo‘lsa, XIX asr oxiridan boshlab tarix tobora ko‘proq bilim turi sifatida va undan ham ko‘proq ijtimoiy munosabatlarga munosabat usuli sifatida talqin qilinmoqda. Demak, milliy o‘zlikni anglashda falsafiy va tarixiy tadqiqot sohasiga tarixiy ong muammosini ijtimoiy dinamikani ratsionalizatsiya qilish va tarixiy bilimlarni olish usuli sifatida tahlil qilish dolzarb bo‘lib qoldi.

Moziyni tahlil qilish kishiga bugunni baholash, anglash va kelajakka ziyorlik bilan nazar tashlash imkonini beradi. Qolaversa, millat, mamlakat tarixini bilish, milliy ong shakllanishni va milliy o'zlikni anglashning asosidir. I.Xo'jamurodov, M.Abduraximovalar fikriga ko'ra: "Milliy o'z-o'zini anglash" tushunchasi "O'zbek millatining o'z-o'zini anglash tushunchasidan kengroq ma'no kasb etadi. Agar "o'zbek millatining o'z-o'zini anglashi" tushunchasi faqatgina o'zbeklarning til, din, millat va ma'naviy-ruhiy shakllanishi asoslarining umumiylikni ifodalasa, "Milliy o'zlikni yoki o'z-o'zini anglash" esa, millatlarning o'z-o'zini anglashiga dahldordir. Shu ma'noda, u keng ko'lamli siyosiy-falsafiy ma'noga ega ekanligi bilan karakterlanadi"[1,21].

"Bilim avlodlar o'rtasida eng muqaddas xazina sifatida o'tkazilganda tarixiy mato to'qilgan edi. Tarixiy ong – bu yer yuzidagi barcha inson turlari yutuqlarining davomi, to'plangan va xayoliy bilimlarni avlodlar o'rtasida uzatishdir. O'z hodisasini bilish faqat ongli jarayonni boshdan kechirish orqali mumkin bo'ladi"[2,17].

Tarixiy bilishning fundamental usuli sifatida tarixshunoslik kontekstida tarix falsafasining tarixiy ong va tarix ma'nosi kabi asosiy kategoriyalari ishlab chiqiladi. Ijtimoiy fan sifatida tarix doirasida qabul qilingan bu tushunchalar talqinidagi tafovutlarni va tarixga insonning ma'naviy borliq shakli sifatidagi haqiqiy falsafiy qarashlarini ko'rish muhim ahamiyatga ega.

Avvalo, tarixshunoslikning eng muhim tadqiqotchilaridan biri – yirik nemis tarixchisi va tarix faylasufi F.Maynekkening "...tarixchilikning paydo bo'lishi boshdan kechirgan eng buyuk ma'naviy inqiloblardan biri bo'ldi" degan guvohliklarini keltirishimiz kerak. Yevropa tafakkuri bilan" [3,5] Bu ko'p jihatdan bizning g'oyalimiz va e'tiqodlarimizga mos keladi. U o'z asarida istorizmning paydo bo'lishi va rivojlanishini tasvirlab, uning ahamiyatini ko'rsatadi. Asarning o'zi XX -asr boshlarida Evropa falsafiy madaniyatiga xos bo'lgan istorizmga nisbatan salbiy munosabatga ko'p jihatdan qarshi turadi.

Tarixiy ong – bu jamiyat ijtimoiy hayotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri, tartibga soluvchisidir. Shu boisdan ham akademik J.Tulenov tarixiy ong "ilgari sodir bo'lgan tarixiy voqealarni o'zida aks ettirgan turli-tuman manbalar, ashyolar avloddan avlodga meros sifatida o'tib, tariximiz, madaniyatimizning uzluksizligini ta'minlaydi",[4,7]deb yozadi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Milliy o'zlikni anglashda tarixiy ongning rivojlanishi keng ijtimoiy kontekst asosida tadqiq qilish bilan belgilanadi. Rivojlanishning har bir vektorini amalga oshirish usuli o'tmish dunyosiga o'ziga xos munosabatni yaratishdan iborat. Bunda esa falsafa tarixi fani alohida o'rin tutadiki, o'tmishning alohida qiyofasini shakllantirishga bevosita ta'sir qiladi. O'tmish qiyofasini o'zgartirish ko'pincha ijtimoiy o'zgarishlarga individual (yoki jamoat) intilishlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Shunday qilib, bir qator tadqiqotchilar milliy o'zlikni anglashda tarixiy ongni obyektiv tarixiy jarayonning ma'lum bir funksiyasi deb hisoblaydilar, bu holda u birlamchi mutlaq voqelik sifatida qabul qilinadi. Bu yondashuvning kelib chiqishini Gegelning tarix falsafasida va undan kelib chiqqan tarixiy materializmga ko'rish qiyin emas. Masalan, Sovet davri falsafasida tarixiy ongning bunday talqin qilish mumkin edi, chunki dialektik materializm doirasidagi inson ongini materiyaning ma'lum bir usuli sifatida talqin qilish mumkin emas edi. Ularda tarixiy ong bilan bir qatorda ijtimoiy ongning boshqa usullari: ekologik ong, siyosiy ong, huquqiy ong, iqtisodiy ong, badiiy ong va shu kabilarni ham qayd etishi ajablanarli emas edi.

Milliy o'zlikni anglashda tarixiy ong muammosi sotsiallik tabiati va uning nazariy chegaralarini belgilash haqidagi turli g'oyalar kontekstida ochib berilgan. Zamonaviy falsafa uchun tarixiy ong tushunchasi asosiy kategoriyalardan biridir. Uning paydo bo'lishi va keyingi nazariy rivojlanishi XXI asr davomida falsafiy va boshqa ijtimoiy sohadagi tadqiqotlarning mohiyatini belgilab berdi. Qolaversa, hozirgi davrda falsafiy va boshqa ijtimoiy sohadagi tadqiqotlarda yuzaga kelgan murakkab vaziyat, asosan, tarixiy ong muammosini turli ijtimoiy-ontologik yondashuvlar doirasida talqin qilishning noaniqligi bilan izohlanadi.

Tarixiy ong tuzilishini o'rganishning gnoseologik jihati, eng avvalo, tushunish obyekti bilan bog'liqlik va munosabatlarni tahlil qilishni, ijtimoiy ong qanday takomillashganligini, uning shakllarining aks ettirish usuliga qarab o'ziga xosligi nimada ekanligini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Gnoseologik jihat, birinchi navbatda, ongning voqelik tomon harakatini, g'oyalar, qarashlar va g'oyalarning kelib chiqishini ochib berishga imkon beradi.

Har qanday tuzilma haqida gapirganda, biz doimo o'ziga xos geterogenlikni, ob'ektning elementlarga yoki uning tarkibiy qismlariga bo'linishini nazarda tutamiz. Ammo, uning parchalanishiga qaramay, u, birinchi navbatda, tashqi sharoitlarning muayyan ta'siriga chidamli yaxlit shakllanishdir. Shunday

FALSAFA

qilib, hodisaning tuzilishini tushunish uchun uning elementlarini topish, uning ichida mavjud bo'lgan aloqalarni o'rganish va nihoyat, struktura yaxlitligining o'ziga xos xususiyatini ochib berish kerak.

Tarixiy ong ko'p tuzilmali hodisa bo'lib, uning tuzilishini turli asoslar bo'yicha ajratish mumkin: tarixiy voqelikni anglash shakllari, namoyon bo'lish vaqti, ma'lum madaniyatlarga mansubligi va boshqalar. Ijtimoiy ongning alohida shakli sifatida tarixiy ongga gnoseologik yondashuvning klassik variantini uning ikki darajali tuzilishi - tarixiy voqelik bilan belgilanadigan va o'zaro bog'liq bo'lgan kundalik va ilmiy-nazariy darajalar ko'rinishidagi tuzilishi, deb hisoblaymiz. Bu darajalar bir-biri bilan dialektik bog'langan, shuning uchun ularning o'zaro ta'sirining haqiqiy mexanizmini, o'zaro ta'sirini va bir-biriga kirib borishini aniqlash, shuningdek, ularning har birining umumiy va maxsus xususiyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Tarixiy ong, eng avvalo, jamiyatning o'zini-o'zi bilish va o'z-o'zini anglash yo'lidir. XXI-asrda dunyo misli ko'rilmagan tezlikda o'zgarimoqda. Asta-sekin dunyoning yangi modeli shakllanmoqda, unda tarixiy ongga eng muhim o'rinlardan biri beriladi. Vayron bo'lgan paradigmaning o'rniga yangi falsafiy paradigmasini ishlab chiqish jarayoni nihoyatda murakkab va qarama-qarshi bo'lganiga qaramay, tarixiy tadqiqotning mavzu sohasida, kontseptual apparatida va metodologik asoslarida sifat o'zgarishlari asta-sekin sodir bo'ldi. Falsafa tarixiga qiziqish uyg'ondi. Zamonaviy voqealarni tushunish uchun o'tmishda mustahkam asosga ega bo'lish kerak. Inson tarixga shaxsiy daxldorligini tobora ravshan va keskin his qiladi, o'z mamlakatida va dunyoda sodir bo'layotgan voqealar uchun mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Milliy o'zlikni anglashda tarixiy ong asosida yaxlit dunyoqarashni shakllantirish zamonaviy jamiyat integratsiyasining sharti, unda ijtimoiy jarayonlarning dinamikligi, ularni etarli darajada idrok etish va baholash qobiliyatining kuchayib borishi, qarama-qarshiliklar tufayli yuzaga kelgan inqiroz tendentsiyalarini bartaraf etishning kalitidir. "ommaviy", "iste'molchi" tsivilizatsiya standartlari, mintaqaviy va milliy tarixning jahon tarixiga aylanishiga qaramay, millatlararo nizolar sonining ko'payishi, shuningdek, bizning davrimizning global muammolari. Faqat falsafiy, tarixiy tafakkurning maxsus madaniyatiga asoslangan o'tmish bilan yaxlit muloqot sharoitidagina hozirgi zamonda ijtimoiy va etnik guruhlar, turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqot mumkin bo'ladi.

Zamonaviy O'zbekiston sharoitida yaxlit tarixiy ongni shakllantirishning ahamiyati juda dolzarb. Falsafiy paradigmalarning o'zgarishi fan uchun xarakterli hodisadir. Shu bilan birga, nafaqat bir paradigmani boshqasi bilan almashtirish, balki uzluksizligini ko'rsatib, ularni organik ravishda bog'lashga harakat qilish muhimdir. Zamonaviy ilm-fanda yaxlit ko'rish momenti barcha turdagi bilimlarni sintez qilish uchun universal uslubiy vosita bo'lib chiqadi. Bunday vaziyatda tarixiy ongning yaxlitligi zarur bo'lib chiqadi.

Tarixiy ongning yaxlitligi muammolarini o'rganish ham bir qator subyektiv va ob'ektiv sabablarga ko'ra paydo bo'ladigan falsafa tarixi va gumanitar fanlarda fikrlash stereotiplarini bartaraf etish sharti sifatida juda ixtisoslashgan ahamiyatga ega. Tarixiy ongning yaxlitligi o'tmishning individual muammolarini tahlil qiladigan, zamonaviy davrdagi dolzarbligini va madaniyatdagi abadiylik elementlarini ko'rsatadigan maxsus tarixiy tadqiqotlarning umumiy yo'nalishi uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilishi kerak.

Shu bilan birga, asosiy ilmiy qiziqish jamoaviy xotirani o'rganish, og'zaki tarixni nazariy ko'rib chiqish, tarixdan foydalanish va tarixiy xotirani manipulyatsiya qilish usullarini ochib berish, tarixiy xotirani qurish, tarjima qilish va doimiy ravishda qayta talqin qilish jarayonlarini o'rganish kabi muammolarga qaratilgan. , uning kommunikativ rolini o'rganish va hokazo.

XULOSA

Milliy o'zligini anglash kontekstida tarixiy ongning gnoseologik tahliliga shundan iboratki

1. Tarixiy ong umumiy ongning o'ziga xos ko'rinishi bo'lib, hissiy va ratsional komponentlarning murakkab dialektik birligini ifodalaydi.
2. Tarixiy ong subyektning individual sifatlarini ham, mafkuraviy, milliy va ijtimoiy xarakterdagi tashqi holatlarning ta'sirini ham o'zida mujassamlashtiradi.
3. Tarixiy ong subyekt subyekt ongi tarixiy faktlarni aks ettira oladigan darajada voqelikka adekvat bo'lgan ma'lum vaqt obrazini yaratadi.
4. Tarixiy ongning gnoseologik manbai - davrning elementar-majoziy ongining o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq mifologik, idrok etuvchi vaqt.
5. Tarixiy ongning madaniy hodisa sifatidagi o'zgarishini uning turlarida kuzatish mumkin, mos ravishda stixiyali-empirik, diniy va ratsional-falsafiy. Tarix jarayonida tarixiy ongning tuzilishi

shakllanadi, unga tarixdan xabardorlik, subyektning shaxsiy moyilligi, subyektning ijtimoiy-psixologik sifatlari, shuningdek, subyekt ongi tomonidan qayta ishlanadigan g'oyaviy ta'sirlar kiradi. Bu elementlarning shakli nisbatan barqaror, lekin mazmuni inson hayotining o'ziga xos sharoitlariga mos ravishda o'zgaradi.

Tarixiy ong har doim turli xalqlar madaniyatining o'ziga xosligini aks ettirish usuli va etnik ta'limning, millatni bog'laydigan qadriyatlarga asoslangan, ma'naviy makonni yaratuvchi omil bo'lib kelganligini xulosa qilish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ibrohim Xo'jamurodov, M.Abduraximova. Siyosat, din va milliy o'zlikni anglash. –Toshkent, 2010.
2. Miraxmedov Jaxongir Muxsinovich. O'zbekistonning milliy-ma'naviy xavfsizlik strategiyasini ta'minlashda tarixiy ongning ahamiyati 09.00.04 – Ijtimoiy falsafa. falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Qo'qon. 2022.
3. Мейнеке Ф. Возникновение историзма. М., 2004.
4. Tulenov J., Jabborov I. Tarixiy ongni rivojlantirish – davr talabi. – Toshkent: Mehnat, 2000.